

конструкцији, па тиме и у Лазићевој студији. Древно начело естетике – симетричност – спроведено је не само посредством јунака Ноемиса, дуалног медијума који повезује мит и историју, него и кроз идеју да се „аргонаутика” породичног клана одвија од Истока према Западу, супротно архетипском шаблону, како би се тим различитим смеровима обистинила симетрија спрам вертикалне осе Земље.

Просторно-временски аспект стилских фигура које се у *Злајном руну* манифестују у макроструктурном смислу (алегорија, симбол, иронија, парабаза), с једне, и профетски тон *Злајног руна*, запитаност над судбином човека као врсте (Нови Вавилон или Нови Јерусалим?), с друге стране, питања су која активирају последња два поглавља књиге. Иако се спорадично запажа дисперзивност у излагању, нагли прелази с једног теоријског концепта на други, Лазићева књига обилује теоријским и књижевним асоцијацијама (Дерида, Башлар, Де Ман, Лиотар, Лотман, Вико, Кристал, Фокнер, Пруст, Андрић), једнако као и честим екскурсима поводом других дисциплина и књижевних дела, сведочећи тако о ерудицији и блиставом интерпретативном дару свог аутора; отуда јој се, крајње утемељено, може приписати квалитет *locus-a topoenuis-a* књижевнотеоријске и херменеутичке мисли.

Виолеџа МИТРОВИЋ

НЕВИДЉИВЕ ВЕЗЕ ИЗМЕЂУ АМЕРИЧКЕ И СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Горан Радоњић, *Фикција, мејџафикција, нефикција*, Службени гласник, Београд 2016

Храбан Мавар у десетом веку писао је да уметности имају непроменљива правила која, категоричан је, нису створили људи, него су их открили они најбистрији представници рода. Дакле, уметници, ипак, знају нешто више од осталих док откривају „непроменљива правила” у променљивој стварности. Бодлер је то ишчитавао из двоструке човекове природе, материјалне која је променљива и духовне која је вечна. Истражујући везе између српске и америчке књижевности шездесетих и седамдесетих година XX века, са акцентом на роману, Горан Радоњић је компаративном студијом *Фикција, мејџафикција, нефикција* открио везе које показују повезаност на једном вишем духовном нивоу између две књижевности – повезаност до које је дошло када су аутентични ствараоци реаговали на, ипак, сличне друштвене околности.

„Оригинална и иновативна компаративна студија” (Јован Делић) Горана Радоњића тако показује и могућности романа као жанра. Аргументовано, студија утврђује вредност српске књижевности на глобалном нивоу тако што утврђује сличности у моделима приповедања и читања са романима америчке књижевности. Романи српске књижевности који су предмет студије су: *Башића, њејео* (1965) и *Пешчаник* (1972) Данила Киша, *Ходочашће Арсенија Њеђована* (1970) и *Како ујокојијии вампира* (1977) Борислава Пекића, *Књиџа о Бламу* (1972) и *Ујоштреба човека* (1976) Александра Тишме. Из америчке књижевности аутор студије се бави следећим романима: *Pale Fire (Бледа вајџра)* Владимира Набокова (1962), *Snow White (Снежана)* Доналда Бартелмија (1965), *The Crying of Lot 49 (Објава броја 49)* Томаса Пинчона (1965), *In Cold Blood (Хладнокрвно)* Трумана Капотеа (1965), *Giles Goat-Boy (Џајлс козар)* Џона Барта (1966), *Slaughterhouse-Five (Кланица-џејџ)* Курта Вонегата (1969), *Song of Solomon (Соломонова џесма)* Тони Морисон (1977).

Посматрајући реализацију одређених књижевних модела у наведеним романима из периода шездесетих и седамдесетих година XX века у српској и америчкој књижевности, аутор студије жели да открије ефекте који се постижу таквом врстом текстова. Такође, аутора интересује које све концепције постмодернизма постоје и да ли су све подједнако вредне. „Опредијелио сам се, дакле, за романе из двије књижевности, из двије традиције, српске и америчке, у увјерењу да се у тим текстовима могу сагледати основни принципи књижевности у једном прелазном добу, шездесетих и седамдесетих година XX вијека. Ти принципи доносе значајне промјене у књижевности и њихова важност и трајност умногоме утичу на наше схватање књижевности уопште. Изабрани романи, може се рећи, по читаности, по количини текстова који су о њима написани, већ су сада дио традиције, заједничке и јединствене.”¹

Везе које је испитивао Горан Радоњић нису настале директним утицајима ни америчких писаца на српске, а ни обратно. Постоји нешто што је аутор студије именовao као „заједничка атмосфера”. У ту заједничку атмосферу, наравно, укључене су вероватно и неке друге националне књижевности које нису предмет анализе у овој студији. Сличности између две књижевности, које су бројне, говоре о постојању „заједничке атмосфере”, а разлике сведоче о аутентичностима националних књижевности: „Ипак, има нешто у том времену, како у САД, тако и у Југославији, што га чини веома специфичним... То је период снажног напретка у свим сферама – тада је дошло до подизања животног стандарда, мијењања навика, ширења еколошке свијести, развоја феминизма. На глобалном плану, то је и доба до тада неслућених достигнућа, као што је

¹ Горан Радоњић, *Фикција, мејафикција, нефикција*, Службени гласник, Београд 2016, 12.

одлазак човјека у свемир, на Мјесец. Но, исто тако, то је и период борбе за људска права, за еманципацију нација и појединаца, али и доба хладног рата, трке у наоружавању, кубанске кризе, рата у Вијетнаму, вријеме кад постоји страх од уништења људске врсте, страх који нимало није неоснован, јер је атомска бомба већ коришћена...То је, дакле, и доба страха, зебње, неповјерења у систем, у коме истовремено постоје и вјеровање у прогрес и неповјерење у њега.”² Ерик Хобсбаум у књизи *Доба екстрема*, чији наслов нас већ упућује на атмосферу у XX веку, наводи речи познатих личности о веку који се у том тренутку окончавао. Једна од тих личности је Јехуди Мењухин, који каже: „Ако бих морао да сумирам XX век, рекао бих да је он побудио највеће наде икад зачете у човечанству, и уништио све илузије и идеале.”³ Подељеност, параноју, страхове, хијатус који је настао у XX веку у самом човеку, регистроваће и роман, то човеково „чаробно огледало” (Киш).

Терминолошка забуна која је настала, пре него што је већина постмодернизам узела као најсвеобухватнији појам, сведочила је о слојевитости овог књижевног периода, која се није дала именовати тако лако. Пре него што се усталио термин постмодернизам, теоретичари, критичари и историчари књижевности су покушавали да ухвате у мрежу са различитих страна промену која је била флуидна. Промена која се одиграла још увек пред њиховима очима, обухватала је све аспекте књижевног дела – од речи, преко аутора, који се разделио на различита лица у процесу стварања дела или чак нестајао, до читаоца који више није имао класичну улогу примаоца поруке, него се смештао час у позицију суконституента дела, час у позицију примаоца поруке коју је требало дешифровати и повезати са неким претходним делима, и/или са стварношћу коју је том поруком требало разоткрити. Сам појам читања је био доведен у питање.

Да би се утврдило шта је то што је освојено новинама у роману, било је потребно вратити се на почетке и утврдити књижевну генеалогiju ових новина, а онда на основу сличности утврдити разлике. Ови романи се, пре свега, ослањају на теоријске поставке руског формализма, а Џојсов „величанствени пораз” (Данило Киш) и Прустова истраживања несвесног сећања представљају романескни основ романима шездесетих и седамдесетих година. Међутим, улога која је у романима шездесетих и седамдесетих година додељена читаоцу прави суштинску разлику у односу на модернистички роман, на пример роман Џојса, Пруста и Жида, каже Горан Радоњић. Различити елементи метафикције омогућили су приповедачима да постигну пуноћу вишезначности приповедања. Романи

² Исто, 16.

³ Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема (Историја крајког XX века 1914–1991)*, прев. Предраг Ј. Марковић, Дерета, Београд 2004, 7.

овог периода траже начин да постигну свеобухватнију слику света, а да избегну апсолутни релативизам. Желе да „гаје сумњу”, а да, ипак, разоткрију различите слојеве стварности.

Однос уметности и стварности постаје једна од главних тема у романима овог периода, како у српској књижевности тако и код америчких аутора. У томе се огледа потреба за значајнијим учешћем уметности у друштвеним кретањима. Тако се одвија један процес који ће аутор студије дефинисати као „помјерање фикције према стварности”: „Код Пекића у романима *Ходочашће Арсенија Њеђована* и *Како ујокојићи вампира* однос текста према стварности проблематизује се, између осталог, начином на који се користи једна техника, а то је објављивање пронађеног рукописа. С једне стране, то је стара књижевна конвенција, те стога упућује на фиктивност. С друге стране, међутим, у оба романа приређивач је потписан, то је Борислав Пекић. У *Ходочашћу* се тек на крају романа види да је ријеч о приређеном рукопису. Ту нас приређивач обавјештава како је дошао до рукописа који је написао Арсеније, па како је изгледала Арсенијева соба, затим говори о измјенама које је извршио на рукопису итд. – дакле, све су то познате конвенције. Ипак, неки елементи чине да се стварност и фикција почињу додиривати.”⁴ Неколико питања се овде намеће. Откуд потреба да се аутор склони са сцене и да се појави у улози приређивача текста? Шта то може да каже о процесу читања? Да ли је оваквим књижевним моделом дошло до поништавања или афирмације стваралачке личности? Са овим последњим питањем је у дубокој вези и питање могућности доласка до истине о догађајима из прошлости. То је заједничка тема ових романа. Једнако као што ће Киш покушати да снагом фикције и документа разоткрије свет свог јунака у *Пешчанику*, тако ће Курт Вонегат у роману *Кланица-йеи* говорити о догађају који је „немогуће испричати”: „Имати причу значи некако осмислити трауматично искуство. Иако је емотивно тежиште на бомбардовању Дрездена, самог тог догађаја готово да нема у књизи – директно му је посвећено веома мало текста, али је зато све што се налази у књизи обиљежено тим догађајем. Управо то одсуство главног догађаја чини да се све што се налази у тексту сагледава у односу на тај догађај, и сви елементи постају у извијесном смислу сугестије, фрагменти који стоје умјесто једног ужасног искуства које је немогуће испричати.”⁵

Горан Радоњић налази паралеле између две књижевности и на плану мешања жанрова, колажирања које је блиско сензибилитету нових читалаца; затим, апсорпција књижевних модела који се традиционално сматрају нижим и припадају популарној култури, што је, у основи, померање са периферије ка центру, а што такође налази своју паралелу у

⁴ Г. Радоњић, нав. дело, 74.

⁵ Исто, 111.

човековом преласку са периферије ка центру. Ниједна наведена особина није новина у књижевности, али су у овом периоду добиле на интензитету. Све то служи да се другачије опажа стварност, односно да се опажа по моделима фикције. Шта значи опажати стварност по моделима фикције? Будући да је роман хибридна књижевна форма и форма која има највећу способност апсорпције стварности, управо апсорбовање појава са маргине и из стварности уопште омогућава разумевање стварности.

Горан Радоњић је овом студијом, чини нам се, успео да, доводећи у везу две књижевности, докаже да је књижевност не само пратила промену која се одиграла у свету него је налазила и кључ за откључавање те стварности. За такво откључавање стварности је био потребан ванредни стваралац и ванредни читалац. Хиперпростор, како новонастале околности са више центара назива Фредерик Џејмсон, захтевао је развијенију перцепцију: „Подразумевам при томе да ми сами, људски субјекти који су се нашли у том новом простору, нисмо држали корак са тим развојем: догодила се мутација објекта коју до сад није пратила одговарајућа мутација субјекта; још не поседујемо перцептивно оруђе које би било дорасло том новом хиперпростору, како ћу га звати, делом зато што су наше перцептивне навике формиране у оној старијој врсти простора коју сам назвао простором високог модернизма.”⁶

О разлици у квантитету између две књижевности које су предмет компаративне анализе у овој студији се може говорити, али о нижем квалитету српске књижевности не може бити говора. Ако су постојали периоди када су књижевна пулсирања у српској књижевности била паралелна оним истраживањима на глобалном нивоу, каже Горан Радоњић, онда је овај период свакако један од њих. Да ли је оваква књижевност елиптичка? Можда. У сваком случају, оваква врста књижевности захтева стрпљивог, пажљивог и компетентног читаоца. Зар и читање живота не захтева то исто? Ова студија, између осталог, показује како је дошло до једног таквог приближавања фикције стварности.

Ненад СТАНОЈЕВИЋ

⁶ Фредерик Џејмсон, *Посљедњи модернизам у касном књижевном реализму*, прев. С. Ашанин и Б. Дворник, KIZ Art press, Београд 1985, 72.